

Juhász Róbert:

Műemlékvédelem és hazafiság

Nézzék el nekem, hogy a téma ürügyén abba a látszatba keverem magam, mintha nyelvészkedni akarnék. Nincs erről szó. Viszont igenis vallomást kívánok tenni arról, hogy mit jelent számomra ez a fogalom: *műemlékvédelem*. Teszem ezt azért, mert tapasztaltam, meggyőződésem szerint több ezer népfrontaktivista hasonlóképpen gondolkodik, s mert természetes emberi ösztöntől vezérelve, szeretném, ha még több ezren gondolkodnának hasonlóan.

Hadd valljam be bevezetőül nyomban, hogy engem a műemlékvédelem sosem fűzött, ma sem köt egyszerűen csak a múlthoz. Egyrészt azért nem, mert ugyan a múlt műveit óvjuk, ám ez a védelem a jelenben folyik, s nemcsak a ma, hanem a holnap, a jövő számára is. Másrészt azért nem, mert számomra a három „tag-szónak” külön-külön is van mondanivalója, s ezek egyszerre dörömbölnek bennem akkor is, ha összekapcsolva ejtem ki őket.

Az értelmező szótár szerint ez a főnév, hogy *mű* – kissé választékos. Általános értelemben az alkotótevékenység, a művészi, tudományos alkotómunka eredményét fejezi ki. Nos, engem ez a választékosság nem zavar. Sokkal inkább bánt, ha azt tapasztalom, hogy százezreket még igen. Meggyőződésem szerint ugyanis dolgaink akkor mennek majd rendben, ha munkáját mindenki, minden munkaterületen alkotói igényességgel végzi, azzal a szent elszánással, hogy munkája eredményeként műnek kell születnie. Mindenesetre egy olyan gondolkodás általánossá válásában – szélsőséges példát említek –, amikor az utca embere és a köztisztasági alkalmazott egyaránt úgy vélekedik, hogy a műemlék nélküli utca tisztasága vagy a műemléket övező park (esetleg maga egy műemlékjellegű park) rendje, szépsége az ő „műve”, kisebb veszélyt rejt magában, mintha mindenki „hatóságként” vagy kívülálló közömbösként gondolkodik és viselkedik. A szocializmus ábrándja lenne ez? Nem hiszem. Sokkal inkább tartom korunk szükségletének, parancsának, melytől nem egyszerűen a fejlődés – a fennmaradás is függ. Legfeljebb csak ma tűnik még ábrándnak, de ekkor is gondoljunk arra, hogy ilyen ábrándozásra, álmodozásra *Lenin* is bátorította az embereket, a kommunistákat pedig szinte kötelezte.

Ám, hogy mennyire nem ábránd mindez, az kitűnik, ha meggondoljuk: nagy ipari létesítményekre is mondják, mondjuk, hogy *művek*. Ezekben a művekben pedig *műhelyek* vannak. Műhelyek, amelyek nem ál- vagy póthelyet jelentenek, hanem olyan igazságot, amelyekben műveket hoz létre a munka. *Műveket*, amelyeket eleink legjobbjai alkottak: emeltek kőből, fából, verték vályogból, döngöltek fonott vesszők közé, kovácsoltak, kalapáltak vasból és egyéb fémekből, faragtak jó szerszámmá, amely nemcsak célszerűen simul a kézhez, de látványos is szép volt: *műremek*; fontak, szőttek, hímeztek egyszerre védelméül és díszéül a testnek, méltó terítékként mindennapi kenyerünk alá vagy vánkosául a szerelemnek –, mindenesetre példázva, hogy egyszerre építhető, óvható a test, s kiviragoztatható a szellem, a lélek.

Előtagként a „mű” szó benne van a művészetben, a művészetben, a műalkotásban, de szakmanevekben is, ha igényes munkát jelez: műkertész, műbútorasztalos, műlakatos –, hadd ne soroljam tovább. A népfrontmozgalom tudatformáló (politikai ismeretterjesztő) munkájának egyik legfontosabb feladata: minél több embert megnyerni annak, hogy úgy dolgozzék, mintha foglalkozása elnevezése előtt ott lenne ez a „mű” szócska, még akkor is, ha előtagként – nyelvtanilag – nem ragasztható oda.

A költő azt írta: a múlt csak példa legyen most. Nem tette, de bizonyára idézőjelben gondolta a „csak” szócskát. Ha a múlt műveit – igazi műveit – sikerül példaként állítani magunk elé, ha ezt a példaállítást már gyermekeink iskoláskorában jó együttműködésben csinálja szülő és nevelő, szülői munkaközösség, muzeológus és műemléki szakember, társadalmi aktivista – nagy szolgálatot teszünk jelennek, jövőnek, magyarságunknak, szocializmusunknak egyaránt.

Az *emlék* fogalma is önálló életet él bennem, bennünk. Az emlék az emlékezetben őrzött tudattartalom. Például a közös harcok vagy az ősök küzdelmeinek emléke. A harc, amelyet őseink vívtak, s amelyet nem is olyan könnyen – talán majd csak a szocializmus nagy vívmányaként – old békévé az emlékezés. Vagy valakinek az emléke, alakjának, tetteinek így megőrzött képe. Vagy valaki, akiről nem tudunk, aki közömbös nekünk, nem szerettük, nem gyűlöltük, de mások ápolásra méltónak tartva, megőrzik emlékét, szoborba, emlékműbe merevítve vagy éppen megelevenítve. Otthonunk, életünk emléktárgyakkal van tele. Emlék a régi időkből fennmaradt, a távoli múlttól tájékoztató dolog. Nyelvi emlék az egyik, építészeti a másik, néha együtt a kettő. Néha emlékművek lépnek elénk hivalkodva, máskor műemlékek rejtőzködnek előlünk szerényen. Ápoljuk egyiket is, másikat is vagy éppen elhanyagoljuk mindkettőt. Emlékműveket emelünk, amelyekről avatásuk pillanatában tudni lehet, hogy nem válnak műemlékké soha, noha úgy kellett volna megalkotni őket, hogy azzá legyenek, vagy műemléket nem segítünk emlékművé válni, pedig taníthatnának ebbéli minőségükben is.

Az emlékképek összessége az emlékezet. S az emlékezet kicsit maga az ember. Csak addig vagyunk igazán és teljesen emberek, amíg emlékezni tudunk. Fordítva pedig, ebben az értelemben szokták azt mondani: csak az hal meg, akit elfelejtenek.

Az emlék és az emlékezet oly hatalmas erő, hogy társadalmi, politikai mozgalmak épülhetnek rá. Így történt ez a népfront egyik elődszervezete, a Magyar Történelmi Emlékbizottság esetében is, amely a Kommunisták Magyarországi Pártjának kezdeményezésére jött létre 1942 februárjában, a függetlenségi mozgalom legális szerveként. Felhívásában ilyen mondatok voltak olvashatók: „Álljanak sorainkba mindazok, akik tisztán őrzik magukban a történelmi hagyományt, és hiszik, hogy e nagyszerű örökség ápolása és elmélyítése fontos nemzeti feladat. Jelentkezzenek magánosok, egyesületek és intézmények, hogy hol, kinél milyen emléktárgyak és írásos dokumentumok találhatóak. A bizottság gondoskodik arról, hogy a beérkezett levelek, cikkek és beszámolók a sajtó útján nyilvánosságra kerüljenek. Gondoskodik az emléktárgyak összegyűjtéséről és kiállításáról is. Várjuk a nemzeti eszmékhez és a történelmi hagyományokhoz ragaszkodó társadalom megerősülését.”

Ebből az *emlékezésből* alakult ki alig egy hónap múlva a Petőfi-szobornál a német befolyási övezetté süllyedt fél Európa legnagyobb antifasiszta, háborúellenes tüntetése.

Mi, tehát a Hazafias Népfront s az általunk koordinált Honismereti mozgalom, arra törekszünk, hogy az emlékek, köztük a műemlékek tanúságtevőként és tanúságadóként épüljenek be minél több ember életébe. Úgy járjunk-keljünk ebben a honná lett hazában, hogy ne csak nézzünk, hanem lássunk, halljunk is. A kőhalomban lássuk az ott állott várat, halljuk a kedv s öröm röpkedését, de halljuk meg eleink halálhörgésének, siralmának zajlását is – épp azért, hogy e két utóbbi helyét visszavonhatatlanul a megalapozott

kedv és öröm foglalhassa el. Az emlékek tehát váljanak reális történelemtudatunk – s ennek szerves részeként a velünk egy úton járó, de a más népekhez is fűződő barátságunk – szilárd köveivé.

Ahhoz, hogy a művek és az emlékek, vagy most már összekapcsolva: a műemlékek így szolgálhassanak bennünket – meg kell védeni, védelmezni őket. A *védelem* az a cselekvés, az a tény, hogy valakit, valamit védenek, oltalmaznak. Nem tartom véletlennek, vagy ha mégis az lenne, akkor szép véletlen, hogy más nyelvek értelmező szótáraiban, akárcsak a miénkben, ennél a szónál első példaként ez áll: a haza védelme. Haza a műemlék is, anyagban tetest öltött emléke e földnek. Védelme honvédelem, ha nem is fegyveres szolgálát.

Védeni valakit, valamit – valakik és valamik ellen kell, vagy valakiktől, valamiktől. Műemlékeinket elsősorban az idő vasfogatótól kell védenünk, másodsorban önmagunktól, felelőtlenségünkötől, közönyünkötől, hozzá nem értésünkötől. Az idő vasfogatótól való védelem – ne szépítsük a helyzetet – pénzbe, mégpedig sok pénzbe kerül. Nekünk nincs sok pénzünk. Ez a helyzet ésszerű takarékoskosságot igényel mindenkitől, minden területen. Tehát a kevésből kell időben, olcsóbban, jobbat, ésszerűbbet. Ez azt is jelenti, amit a legutóbbi Országos Tanács-ülésünkön egyik Csongrád megyei barátunk szóvá tett: óvni kisebb városaink történelmi magját s ezzel a sajátos városképet. Ez egyféleképpen lehetséges: ha a műemlékvédelem a településfejlesztési politikának ugyanolyan fontos elve mint sok más egyéb. Beleértve ebbe természetesen azt is, hogy megértjük azoknak az igényeit, akik egy műemlékjellegű épületben is korszerűen akarnak élni, erre még áldozni is hajlandók, anélkül hogy a műemlékjelleget megrotonának. Arra törekszünk tehát, hogy a népfrentbizottságok a településpolitikai állásfoglalásaikban, minél több lakos egyetértését is megnyerve, képviseljék a műemlékvédelem érdekeit is, mint sajátos helyi és egyben nemzeti érdeket. Ebben nagy segítséget adhatnak a választott népfrenttestületeknek a műemléki albizottságok, amelyek joggal számíthatnak viszonttámogatásra.

Ha kevés a pénz, mint annyi más esetben, jobban kell építenünk a társadalmi támogatásra. Arra a felkínálkozásra, amelynek eddig sem voltunk híján, amelynek a fogadására és hasznosítására azonban eddig nem voltunk elég felkészültek. A jogszabályok szövevényének ágait-bogait megoldva, mozgalmi segítséget is nyújtva, meg kell találnunk azokat a megoldási formákat, amelyek keretében a fellobbant lelkesedés nem hamvad el a tehetlenség, értetlenség vagy közöny hűvös nedvességében.

A védelem jelenti valakinek, valaminek az érdekeit védő jogi, erkölcsi hatalmat is. Népfrentmozgalmunknak képviselnie kell a műemlékvédelem esetében is az erkölcsi hatalmat; ha népünk frontnyi szélességben érzi ennek az ügynek az erkölcsi súlyát, akkor lehetséges a műemlékek érdekeit védő jogot is maradéktalanul érvényesíteni.

Végül a védelmez ígét ugyanúgy kissé választékosnak tartják, érzik, mint a mű kifejezést. Én inkább magasztosnak érzem. Különösen akkor, ha valakik, életpályaként vagy társadalmi munkában, anyagi ellenszolgáltatás nélkül vagy munkabérért, de semmi esetre sem zsoldosokként, hanem hivatásosokként vagy népfelkelőkként kelnek védelmére a jó ügynek, ha az védelemre szorul. S a védelmez ige nemcsak választékos: azt is kifejezi, hogy tartósan, rendszeresen védelmezünk valamit. Ebből fakadóan mozgalmunk igyekszik minden tőle telhetőt megtenni annak érdekében, hogy a műemlékvédelem ne csak két-évenként visszatérően kerüljön a népfrentbizottságok figyelmének fókuszába, hanem támogatása tartós, rendszeres legyen.

Hazát – de bármit – mélyen szeretni és önfeláldozóan védeni akkor tud az ember, ha ismeri, ha jól ismeri. Múltjával, jelenével s e kettőtől elválaszthatatlan – mert erre épül – jövőjével együtt. Ennek a megismerésnek a szolgálatára hívtuk életre több mint két évtizede a már említett legújabbkori Honismereti mozgalmunkat, amelynek legjobb munkásai

között — nagy örömkre — kezdettől fogva ott találjuk a műemlékvédelem hivatásos és társadalmi szakértőit, aktivistáit. Honismereti mozgalmunk nevét, amíg határainkon túl is meg nem ismerték, nem tudtuk érthetően lefordítani idegen nyelvekre. A tolmácsok kísérletként állandóan egy másik mozgalom elnevezését mondták: „Ismerd meg hazádat”. Időbe telt, amíg a tiltakozó berzenkedéstől eljutottunk odáig, hogy belássuk: a kettőnek valahol találkoznia kell. A szűkebb pátria megismerésétől, megszeretésétől — az érnek végül is el kell jutnia az óceánig. Ezért tekintjük ma értékes honismereti tevékenységnek a „Tájak—korok—múzeumok”-akciót is, amely magyarok tízezreivel ismertette — és föltehetően szeretettette meg — sok-sok műemlékünket, imitt-amott még azt az ötletet is felvetve, hogy múzeumokhoz, könyvtárakhoz hasonlóan egy-egy műemlék is lehet rendhagyó történelmi, irodalmi és egyéb órák, akár olvasó- vagy ami legújabban felvetődött — látványtáborok színhelye.

Széchenyi István mondta: „A múlt kiesett hatalmunkból, de a jövőnek urai vagyunk”. Legyen igaz ez a mondás mostani tanácskozásunkra, a megmaradt emlékekre, a XI. és a XII. értekezlet közötti időszakra, a „hivatásosak” és a „népfelkelők” munkájára, a magyar műemlékvédelemre s az egész országépítésre egyaránt.

Morvay Péter:

Kilenc országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőtálalkozó eredményei és tanulsága

1. Kilenc gyűjtőtálalkozó krónikáját nehéz lenne beszorítani egy beszámoló mogyoróhéjába. Főbb eredményeit és tanulságait is csak erősen summázva vagy jelzésszerűen tudjuk számba venni. Pedig 1963 óta, amikor Tatán az első Országos Gyűjtőtálalkozó lezajlott, az Egerben 1979-ben megrendezett IX. országos tanácskozásig sok, a gyűjtőmozgalom fejlődését jellemző eredményt mutattak fel az ismétlődő seregszemlék. Mindegyiknek volt sajátos arculata, mindegyiken jelentkeztek új kezdeményezések, amelyek megteremkenyítették az utánuk következő évek mozgalmi tevékenységét.

2. *Tata*, a vizek, a malmok, a nagy múltú fazekasság, a középkori eredetű vár és a barokk műemlékek városa arra ösztönzött bennünket, hogy későbbi találkozóinkat is mindig az ország más-más táján rendezzük, hogy seregszemléink alkalmával igyekezzünk megismerkedni a választott vidék sajátos értékeivel és problémáival. Ily módon szolgálhattuk a honismereti országjárás gondolatának népszerűsítését is, mely végül is a Tájak—Korok—Múzeumok nagy sikerű akciójában bontakozott ki.

A tatai találkozó egyúttal annak a fegyvertársi szövetségnek nyilvános demonstrálása volt, amelyet a néprajzi gyűjtőmozgalom erősítése, kiszélesítése céljából az első találkozót megelőző évben kötöttünk az MTA Nyelvtudományi Intézetével és a Magyar Nyelvtudományi Társasággal. 1962-ben alakult át ugyanis az akkor már 10 éves múltra visszatekintő, korábban csak *néprajzi* jelzőt viselő pályázatunk Országos *Néprajzi és Nyelvjárási* Gyűjtőpályázattá, s módszertani segédleteink sorában ekkor jelent meg A néprajzi és nyelvjárási gyűjtés összekapcsolása c. útmutató füzet¹, melynek szerzői az MTA Nyelvtudományi Intézetének szakemberei voltak. Közülük többen az első találkozóon is előadást tartottak,

¹Útmutató Füzetek a Néprajzi Adatgyűjtéshez (Szerk. *Morvay P.*) VII. sz. Budapest, 1959, 1962.